

RUKOPISNI ZBORNIK
VARIA DALMATICA (CODEX LUCIANUS)
KAO SVJEDOČANSTVO
HUMANISTIČKE KNJIŽEVNE KOMUNIKACIJE

Neven Jovanović

UDK: 821.163.42.09-821»15/16«

Izvorni znanstveni rad

Neven Jovanović
Filozofski fakultet
Z a g r e b
neven.jovanovic@ffzg.hr

Kad razmišljamo o književnoj komunikaciji — o korištenju književnih formi za komuniciranje — *langue* nas zanima barem koliko i *parole*: opća, prosječna razina takve komunikacije u jednome razdoblju, na jednome prostoru, povjesničaru kulture i književnosti interesantna je jednako koliko i vrhunska ostvarenja koja je ta komunikacija potakla. U slučaju latinskog pjesništva šesnaestostoljetne Dalmacije, imamo sreću što nam je sačuvana građa za svojevrsan presjek takve komunikacije, što imamo uzorak koji — *defectu melioris* — predstavlja opći nivo književne kulture tadašnjih dalmatinskih komuna. Opis toga uzorka i naznake njegove analize predmet su ovoga rada.

1 Opis kodeksa

Uzorak o kojem govorim jest rukopisni zbornik poznat pod nazivima *Varia Dalmatica* ili *Codex Lucianus*. Danas se nalazi u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici (sign. 25290, ms. 617). Sastavio ga je najvećim dijelom Trogiranin Petar Lucić (oko 1550–1614), uz naknadnu pomoć svoga sina, budućeg slavnog historiografa Ivana (1604–1679). Lucići su u kodeks *Varia Dalmatica* upisali više od 340 pjesničkih i povjesničarskih sastavaka, pretežno na latinskom (tek je nekoliko talijanskih, a jedan je marginalni zapis hrvatski). Glavninu zbornika čine radovi autora iz dalmatinskih gradova. Sukladno lokalno-rodoljubnim interesima Petra Lucića, ti su radovi prvenstveno vezani uz Trogir, ali zastupljeni su — kako po piscima, tako i po temama — i Split, Šibenik, Skradin, Zadar, Brač, Dubrovnik i

Kotor. Među četrdesetak autora nalaze se Marko Marulić i članovi njegova splitskoga kruga, Kotoranin Ludovik Paskalić, Trogirani Franjo Trankvil Andreis, Marin Statilić, Valerij Mazzarelli, potom Sabo Mladinić (koji povezuje Brač i Trogir), Šibenčani Antun i Faust Vrančić te Frane Mužić, Skradinjanin Ivan Pridojević. Kodeks *Varia Dalmatica* tako je latinski parnjak hrvatskome *Vartlu*.

Na važnost *Varia Dalmatica* za kulturnu povijest dalmatinskih komuna još je prije četvrt stoljeća upozorio Nikica Kolumbić, posebno ističući da iz kodeksa možemo očitavati veze »između pjesnika pojedinih gradova, njihovu humanističku prisnost u ophođenju i njihov osjećaj kulturnog i duhovnog zajedništva«.¹ Međutim, Kolumbićev je opis kodeksa iz 1980. sve do danas — dakle, više od četvrt stoljeća — ostao posljednji prilog koji govori o *Varia Dalmatica* u cjelini; noviji se radovi ograničavaju na pojedinog autora ili pojedine tekstove iz zbornika.²

Pod pretpostavkom da kodeks *Varia Dalmatica* donosi reprezentativan korpus prosjeka »književne proizvodnje« Dalmacije XVI. i XVII. st., ovdje ću analizirati i sistematizirati u tom kodeksu zastupljene razine i tipove književne komunikacije autora, adresata i pjesničkih vrsta.

2 Opis korpusa

Za potrebe ovog rada »književna komunikacija« prepoznata je u pjesmama koje u naslovu ili u tekstu apostrofiraju konkretnoga, stvarnog adresata: osobu, skupinu, zajednicu. Korpus sam dodatno ograničio izostavljajući pjesme upućene vladarima, jer me zanima komunikacija koja se odvija ili među ravnopravnim osobama ili na lokalnoj razini.

Svi tekstovi u korpusu, budući da su zapisani rukom Petra Lucića, nastali su do siječnja 1614, kada je Lucić umro. Pa i četiri epigrama s ff. 90–90v, iznimno

¹ N. K o l u m b i ć, »Rukopisni trogirski zbornik latinskih pjesama nastalih od kraja XV do početka XVII stoljeća«, *Mogućnosti*, 10–11/1980, 1089–1106; Milan I v a n i š e v i ć, »Latinske pjesme Sebastijana Mladinića«, *Latina et Graeca*, 9 (1977), s. 3–24.

² K. Č v r l j a k, »Humanist Ivan Pridojević Skradinjanin i Trogir«, *Mogućnosti* 1–3, Split, 1994; *Sentimentalni odgoj: Antun i Faust Vrančić*, priredio Darko Novaković; preveli Bratislav Lučin, Darko Novaković, Šibenik, 1995; T. R a d i ć, Latinske pjesme Frane Mužića iz rukopisa 'Varia Dalmatica' (ZKZD, sign. 25290, ms. 617), diplomski rad na Odsjeku za klasičnu filologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004. (dostupno na <http://darhiv.ffzg.hr/422/>) [stanje 25. veljače 2008]; D. N o v a k o v i ć, »S onu stranu Davidijade: Marulićeve kraće latinske pjesme«, u: M a r k o M a r u l i ć, *Latinski stihovi*, priredili i preveli Bratislav Lučin i Darko Novaković, Split: Književni krug, 2005; N. J o v a n o v i ć, »Prolegomena za retoriku Marulićeve splitske ekipe«, *Colloquia Maruliana* XV, 141–174; Čarmina Latina amicorum Maruli, *Colloquia Maruliana* XV, 175–197; F. B o ž i ć e v i ć, *Život Marka Marulića Splitsanina*, priredio i preveo B. Lučin, Split: Književni krug — *Marulianum*, 2007.

zapisanih drugom rukom, sastavljena su ubrzo nakon ovoga *terminus post quem non*, budući da se radi upravo o nadgrobnicama Petru Luciću.³

Komunikacijskih tekstova koji odgovaraju našim kriterijima u kodeksu *Varia Dalmatica* ima 99 — dakle, nešto više od četvrtine ukupnog zbroja — pri čemu je jedna pjesma zapisana dvaput (to je Božićevićeva nadgrobnica Maruliću, *Irrita res mors est...*). Samo su dva teksta u prozi, oba su poslanice-predgovori drugim tekstovima: predgovor Marulićevu životopisu iz pera Frane Božićevića i posvetno pismo Sigismunda de Georgiata dubrovačkom biskupu Filipu Trivulziju, kao predgovor izdanju privilegija Aleksandra Velikog Slavenima.

Pjesme obuhvaćaju ukupno 1336 stihova (odnosno 1330, ako oduzmemo ponovljeni Božićevićev epigram); ako je, prema Kolumbićevoj procjeni, u kodeksu zapisano sve u svemu oko 3650 stihova, ovaj korpus činio bi nešto više od trećine stihova u zborniku (oko 36 posto).

Najduža pjesma — heksameterska silva Ludovika Paskalića *De nemore Corytio (O Koricijskom gaju* — ima 244 stiha. Napominjem već sada da ta pjesma nije iznimna samo dužinom; njezina glavna tema, alegorijski prikazan *locus amoenus*, gotovo da nadjačava njezinu komunikacijsku funkciju, pa aspekt »pisma« ili »poslanice« u pjesmi biva gotovo sveden na formalnost.⁴

Pjesma *De nemore Corytio* gotovo je tri puta opsežnija od sljedećih dviju najdužih: od poslanice u elegijskom distihu Marka Marulića Frani Božićeviću (88 stihova, Latinski stihovi — dalje LS — 163) i pohvalne elegije Ivana Pridojevića Trogiranima (80 stihova). Još dvije pjesme imaju više od četrdeset stihova: to su konzolacija-isprika Sabe Mladinića upućena Petru Luciću u povodu smrti njegove sestre (24 elegijska distiha) i pohvala Frane Mužića trogirskom knezu Alvizu Barbaru (45 heksametara). Napokon, tri pjesme imaju trideset ili više stihova; to su fragmentarna elegija anonimnog autora o slavnoj prošlosti i tužnoj sadašnjosti Splita (očuvano je 38 stihova; možda je izgubljen samo naslov), moralistički odgovor Marka Marulića na čestitku Frane Martinčića (30 stihova, elegijski distisi, LS 167), te heksameterska konzolacija Frane Mužića Ivanu i Nikoli, sinovima Jerolima Vitturija, u povodu očeve smrti.⁵

Dok je pjesama s 30 ili više stihova u korpusu osam, najkraćih je — dvostih, redovno elegijskih distiha — 12. Najčešći su pak u korpusu šesterostisi, kojih je 17.

³ Zapisao ih je najvjerojatnije Petrov sin Ivan, budući slavni povjesničar, u to vrijeme jedva desetogodišnjak (rođen je 1604); mladost zapisivača na tim stranicama odaju i duktus pisma, i niz pogrešaka, i precrtavanja.

⁴ Paskalić ovdje slijedi tradiciju. Podsjećam da poezija starog Rima — od Katulovih »pjesmica«, preko ljubavne elegije, pa do Horacijevih epistula i dalje — dobrim dijelom biva uobličena u »komunikacijsku« poeziju, da ima konkretno imenovanog adresata — kao i da je obraćanje adresatu i ondje vrlo često tek konvencija.

⁵ Usp. T. R a d i ć, n. dj., s. 14–15.

2.1 Autori

Znamo za imena 36 autora ovih pjesama, pri čemu su imena trojice nepotpuna i nejasna: *Vranius* (možda neki od Vrančića?), *Chrysogonus*, te osoba navedena tek kraticom: »Zau«. Sedam je tekstova u kodeksu zapisano bez naznake autora.

Porijeklo i biografije autora traže daljnja arhivska istraživanja. Sudeći po podacima koje je prikupio Kolumbić, najviše je autora ovoga korpusa vezano uz Trogir (11) i Split (10),⁶ a slijede petorica Šibenčana; tako korpus odražava geografske i prometne veze. Nadalje, Dubrovčana su dvojica, dok je po jedan autor s Brača (Sabo Mladinić), iz Skradina (Ivan Pridojević) i Kotora (Ludovik Paskalić). Ne znamo ništa o provenijenciji petorice autora (Antonius Brunellus, Jacobus Antonius Petronius, *Chrysogonus*, Vranius i »Zau.«), mada je moguće nagađati da je Antonius Brunellus, autor dvije nadgrobnice Trogiriraninu Petru Chiudi,⁷ vezan uz Trogir, kao možda i »Zau«, koji piše posmrtnicu Trogiranki Elizabeti Lucić. *Chrysogonus* je, pak, možda iz Splita.⁸

Najzastupljeniji je autor u korpusu Trogiriranin Valerij Mazzarelli, sa 7 pjesama. Slijede Bračanin Sabo Mladinić i Trogiriranin Marin Statilić, svaki sa po 6 pjesama. Po pet tekstova imaju Splitski Marko Marulić, Jerolim Martinčić i Nikola Alberti, Kotoranin Ludovik Paskalić, Šibenčanin Frane Mužić. Ukupno, dakle, pet ili više pjesama ima osam autora. Nasuprot tome, onih sa samo po jednom pjesmom ima 13.

2.2 Adresati

Naših 98 tekstova vezano je uz ukupno 56 različitih adresata, odnosno osoba koje su povod komunikaciji.⁹ Tri su od njih kolektivi: splitski plemići, Trogirani, svećenici. Dva su »generička«, i to sudionika u književnoj komunikaciji: čitatelj i kritičar. Sedamnaest je osoba — prilično očekivano — vezano uz književnost;

⁶ M. K u r e l a c, *Ivan Lučić Lucius: otac hrvatske historiografije*, Zagreb: Školska knjiga, 1994, s. 13, povezuje Petra Gaudencija (Radovčića, 1572–1664), primicerija splitskoga kaptola, kao kasnijeg rapskog biskupa, i s Rabom; no, nešto kasnije Kurelac upozorava i da je Gaudencije rapski biskup tek od 1636. (n. dj., s. 33).

⁷ Ovaj je pokojnik možda Petar Chiudi (Claudius) koji se u genealoškoj rekonstrukciji trogirskih patricijskih rodova spominje 1498, kao sin Mate Chiudija; usp. M. A n d r e i s, »Trogirski patricijat u srednjem vijeku«, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, knj. 2, Zagreb: HAZU, 2002, s. 62.

⁸ K o l u m b i ć, n. dj, s 1103, prepoznajući u imenu *Chrysogonus* humanističku verziju prezimena Grisogono, razlikuje u *Varia Dalmatica* dva Grisogona: zadarskog filozofa Federika (1472–1538), i splitskog isusovca Laurencija (u. 1653), no teško je reći zašto je i kako došao do zaključka da se radi baš o ove dvije osobe, a ne o drugim suvremenim nositeljima istoga prezimena. Recimo, epigram Mihaela Racetina upućen Petru Vrančiću (tekst 16 u priloženom *Izboru neobjavljene komunikacijske poezije iz Varia Dalmatica*) spominje Mihaela Grisogona kao kandidata za mjesto učitelja u Trogiru.

⁹ Osoba je zapravo 57, jer je jedna pjesma upućena dvojici istovremeno; radi se o epigramu Valerija Mazzarellija u čast Nikole Correra i Marina Bona, knezova Splita i Trogira.

od njih su trojica izrijekom oslovljeni kao učitelji (*magister, grammaticus*). Devetorica su adresata dužnosnici: pet trogirskih knezova, dva splitska, jedan mletački ambasador i jedan providur Jadrana. Pet je duhovnih poglavara — biskupi Dubrovnika, Šibenika, Egera i Nina, te propovjednik koji je i provincijal Dalmacije. Za trojicu adresata znamo samo da su prijatelji autorima; jedna je osoba (Marko Svitarica, adresat i meta Marulićeva satiričnog epigrama LS 129) apostrofirana kao starac, dok o Jakovu Superanciju ne znamo ništa osim da hrabro podnosi velike napore.

Na početku ovog odjeljka govorio sam ne samo o adresatima, već i o »osobama koje su povod komunikaciji«. ¹⁰ Dva su razloga za ovakvu posebnu kvalifikaciju. Najprije, postoje pjesme koje su nastale u povodu jedne osobe (ili skupine), ali su upućene drugoj. Potom, kod nadgrobica — kojih je u ovom korpusu daleko najveći broj — ne možemo govoriti o adresatu: čak i kad se obraćaju izravno pokojniku, pjesme »u nečiju smrt« zapravo su upućene ožalošćenima. Takvih pokojnika kojima pjesme govore — ili o kojima govore — ima osamnaest; među njima su i četiri žene, ujedno i sve žene-adresati tekstova u korpusu.

Adresati su — baš kao i autori poezije — pretežno vezani uz Trogir, Split i Šibenik: uz Trogir povezujemo njih 23, računajući ovamo i Mlečane trogirске knezove, kao i Trogirane rodom (ninskog biskupa Jerolima Mazzarellija, šibenskog Ivana Lucića), uz Split sedam, uz Šibenik tri. S Italijom je povezano 14 adresata (brojeći ovamo i mletačke dužnosnike, dakle, ponovno i gradske knezove). Talijanske su provenijencije posebno upadljive u usporedbi s mjestima uz koja su vezani autori, budući da ni za jednoga od njih nije posvjedočena talijanska lokacija. Po jednom susrećemo osobe vezane uz Zadar, Dubrovnik i Skradin, a za četrnaesticu lokaciju ne možemo točno odrediti.

Sukladno interesima zapisivača *Varia Dalmatica*, mnogi adresati pripadaju rodu Lucića, ili rodbini Petra Lucića; takvi su — uz samog Petra Lucića — Klara Lucić (Petrova supruga i majka povjesničara Ivana), Elizabeta (Helisabet, sestra Petrova), Helena (spominje se njezino šibensko podrijetlo), zatim Ivan Lucić Stafilić, biskup šibenski 1528–1557, te Jerolim Lucić. Svojtji Petra Lucića, čija je supruga Klara Šibenčanka, rođena Divnić, pripadaju adresati Petar Divnić, te Antun Vrančić (kao i autor Faust Vrančić).

U popisu adresata nalazimo deset osoba s popisa autora. To su Trankvil Andreis, Frane Martinčić, Frane Božićević, Ivan Pridojević, Antun Vrančić, Grgur Kabalin, Chrysogonus / Grisogon, te tri autora koji su »adresati« i nadgrobica: Marko Marulić, Petar Lucić, Valerij Mazzarelli.

¹⁰ Kratkoće radi, u nastavku ću i jedne i druge zvati — neprecizno — adresatima.

3 Žanrovi i teme

Pjesme su komunikacijskog korpusa oblikom najčešće epigrami, u 89 slučajeva. Korpus sadržava još pet elegija, već spominjanu Paskalićevu heksametersku silvu *De nemore Corytio* (upućenu Emilijanu Sheniju iz Piacenze), još jednu dužu heksametersku pohvalnicu (Frane Mužića trogirskom knezu Alvizu Barbaru, iz 1586–87), te jednu odu (nepoznati autor piše u čast trogirskog kneza Francesca Quirina).

Repertoar metara prilično je ograničen: najčešći je elegijski distih (81 pjesma). Slijede heksametri (11 pjesama) i hendekasilabi (3 pjesme: dvaput Jakov Gravizij piše Trankvilu Andreisu, a Frane Martinčić sastavlja nadgrobnicu Marku Maruliću). Dvije su pjesme u sapfičkoj strofi: uz već spomenutu odu knezu Quirinu, tu je nadgrobnica Antonija Brunellija Trogiraninu Petru Klaudiju.¹¹

Formalno, od svih ostalih pjesama odudara epigram Pascasija da Lezze, nadgrobnica u čast Kristofora Cipika, Koriolanova sina.¹² Epigram je nedvojbeno tekst za čitanje s lista — dobiva smisao tek ako se riječi stihova čitaju okomito, mada su stihovi metrički ispravni samo čitani vodoravno. Radi se o *versus transversi* (također zvani i *versus quadrati*), književnoj vrsti — ili podvrsti — kojoj pripada i Marulićev epigram *Versus in directum stoici, in transversum epicurei* (LS 143), također sačuvan u *Varia Dalmatica*. No, postupak Pascasija da Lezze — povezivanje manirističke, tehnopegnijske forme i sadržaja i konteksta nadgrobnice — djeluje prilično *neobično*, donekle čak *neobično*. Da su dojam nas današnjih možda dijelili i suvremenici Petra Lucića, sugerira okolnost da je sastavak Pascasija da Lezze jedini primjer takve nadgrobnice u *Varia Dalmatica*.

Organizacijski, pjesme su — pogotovo nadgrobnice — u kodeksu često grupirane tematski: jedan za drugim slijede svi tekstovi u čast istom pokojniku, istom knezu, istoj istaknutoj osobi. Takve »cikluse« — ili njihove ostatke — posvećuju Jakov Gravizij Trankvilu Andreisu (dvije pjesme, kao uvod u daljnje pohvalnice koje u kodeksu nisu sačuvane), Ludovik Paskalić Emilijanu Sheniju iz Piacenze (epigramski uvod i heksameterska *De nemore Corytio*), te trojica splitskih pjesnika novome gradskom knezu Benediktu Muli. »Ciklus« čine i tri epigrama kratke prepiske Kabalina s Krisogonom.

Ciklusi nadgrobnica u kodeksu posvećeni su Trogiraninu Jerolimu Vitturiju (sedam pjesama), Marku Maruliću (šest), Trogiranima Helizabet Lucić, Ivanu Klaudiju, Valeriju Mazzarelliju i Petru Luciću (po četiri pjesme), te Šimunu Celiju, Heleni Lucić, Ivanu Lukareviću i Petru Klaudiju (po dvije pjesme). Posebnu cjelinu — kombinaciju poezije i proze — čine popratni tekstovi uz Božićevićev životopis Marka Marulića (dva epigrama i prozno posvetno pismo).

¹¹ Zbroj je 96 jer su, podsjećam, dva teksta u prozi.

¹² Za izdanje i interpretaciju Pascasijeva epigrama v. G. P r a g a, »Poesie di Pascasio da Lezze, Tranquillo Andronico e Marino Statilio in onore di patrizi di casa Cippico«, *Archivio storico per la Dalmazia*, 11 (1936), vol. 22, fasc. 128, s. 283–284 i 288.

Grupiranost pjesama u kodeksu daje povoda za pretpostavku da su tematski povezane pjesme bile i prenošene zajedno, tj. da su ih Petar i Ivan Lucić u kodeks prepisivali iz »izdanja« (ovo je vjerojatno odviše pretenciozna riječ, budući da pojedina »izdanja« ne bi obuhvaćala više od jednog ili dva lista papira).

3.1 Nadgrobnice

Daleko najviše pjesama korpusa nastalo je prigodom nečije smrti: 56 epigrama (uključujući i jedan u sapfičkoj strofi) i jedna elegija, poslanica Sabe Mladinića Petru Luciću u povodu smrti Helizabet Lucić 1587.¹³

Analiza tekstova pokazala je da podvrstu nadgrobnih epigrama možemo dodatno razdijeliti u dvije skupine. Jednu čine epitafi — tekstovi koji se predstavljaju kao nadgrobnji natpisi, koristeći se konvencijama kako ih poznajemo iz tradicije antičkog epigrama (poput obraćanja putniku-prolazniku, pozivanja na grob, urnu ili nadgrobnji kamen, govora samog pokojnika, te deiktičkih iskaza tipa »ovdje počiva«). Od takvih epigrama kao primjer navodimo osmerostih Sabe Mladinića u smrt ninskog biskupa Trogirana Jerolima Mazzarellija, te epigrame Valerija Mazzarellija i Marina Statilića.¹⁴

U drugu skupinu nadgrobnica ulaze pjesme »u smrt«, često izrijekom upućene ožalošćenima, ponekad izrazito konzolacijski koncipirane. Tako je, recimo, najopsežniji nadgrobnji ciklus u korpusu — Jerolimu Vitturiju posvećene dvije pjesme Frane Mužića, jedna Valerija Mazzarellija i četiri Jakova Andreisa — sastavljen od jedne pohvalne nadgrobnice pokojniku, jedne konzolacije njegovim sinovima, jedne nadgrobnice koja je poziv »svakom ljubitelju vrline i štovatelju časti« na žalovanje, dvostihovnog pitanja i odgovora Trogiru (koji žali zbog Vitturijeve smrti), iskaza tuge, poziva na prestanak tuge (zbog misli na Vitturijev vječan život i posmrtnu slavu), a završava končetoznim epigramom o Vitturiju koji je na zemlji dobro upoznao sve, te rekao »Preostaju mi još visoka nebesa«.

Kao rubni slučaj nadgrobnica — gotovo iskorak izvan konvencija nadgrobnice poezije, barem prema našim mjerilima — izdvajaju se tri epigramska komplimenta, dva vezana uz smrt Ivana Lukarevića, i jedan uz smrt Franciske Papalić. Autori su im Ivan Pridojević i Valerij Mazzarelli. Pridojević, obraćajući se Ivanovu ocu Frani, zapravo hvali Mazzarellijevu nadgrobnicu (ili više njih) u Ivanovu čast; Mazzarelli pak uzvraća pohvalom Pridojevićevih nadgrobnica s istim povodom, a Pridojevićevu nadgrobnju poeziju hvali i u povodu smrti Franciske Papalić.¹⁵

¹³ Pjesma 9 u priloženom *Izboru neobjavljene komunikacijske poezije iz Varia Dalmatica*. Žanrovski je interesantno da se ovaj tekst sam generički identificira. Autor Petru Luciću stavlja u usta i sljedeće prijekorne riječi: *Capta quidem somno tunc elegia tua est*, »Tvoju je elegiju tad upravo shrvao san« (stih 12) — dakle, ono što se od Mladinića očekuje, jest elegija.

¹⁴ To su pjesme 3, 4 i 5 u priloženom *Izboru*.

¹⁵ V. pjesme 7 i 8 u priloženom *Izboru*.

3.2 Ostale teme i funkcije

Komunikacijski tekstovi koji nisu nadgrobnice — preostala trećina tekstova u korpusu — funkcioniraju većinom kao pohvalnice, katkad povezane s političkim životom zajednice, osobito s važnim prigodama poput dolaska novog kneza. Susrećemo i dvije čestitke: epigram kojem je autor Iacobus Antonius Petronius (Kolumbić ga pohrvaćuje u Jakova Antuna Petronića) jest votum, skup najboljih želja, upućen Mlečaninu Catarenu Zenu u povodu njegove diplomatske misije u Tursku, a osamnaestogodišnji Faust Vrančić iz Padove čestita stricu promaknuće u čast ostrogonskog nadbiskupa.¹⁶ Epigram Trankvila Andreisa Antunu Vrančiću, opet, elegantan je pjesnički poziv: krećući od motiva svoje nesposobnosti za pjevanje (jer je prestar), pjesnik obećava adresatu da će propjevati ukoliko ga Vrančić posjeti.

Deset tekstova ima funkciju popratnica drugim književnim djelima, tzv. paratekstova. Tri su najave drugih pjesama: to su već spomenuti uvodi Jakova Gravizija i Ludovika Paskalića, te skromna preporuka vlastitih pjesničkih radova — »mršavih Kamena« — koju pobliže nepoznati Vranius upućuje Jakovu iz Verone, »vrsnome profesoru gramatike«. Ovamo pripadaju, potom, popratni tekstovi uz Božičevićevu biografiju Marulića (osobito Božičevićevo pismo Petru Sričiću, te epigram Nikole Albertija čitatelju), posvetno pismo Sigismunda de Georgiata uz povelju Aleksandra Velikog Slavenima, a i pohvalnica Antuna Vrančića povjesničaru Paolu Gioviju, koja, prema riječima Bratislava Lučina, »ima sve značajke pjesama što su se u ono doba redovito tiskale na početku ili na kraju knjige, a svrha im je bila da čitatelju preporuča autora i njegovo djelo«. ¹⁷ Epigram Petra Gaudencija (Radovčića) sličan je Vrančićevu epigramu Gioviju: to je popratnica uz djelo Petra Lucića o čudesnim djelima nekoga »nebeskog muža«, dakle sveca — najvjerojatnije sv. Ivana Trogirskog.¹⁸ Napomenimo da epigram završava ponešto dvosmisleno, pozivom Petru Luciću da životom nasljeduje sveca čija je djela prikupio; taj se poziv može čitati i kao opomena.

Paratekstualnu funkciju ima i jedan dvostih Sabe Mladinića — svojevrsan poetski *post scriptum*, pripis koji slijedi nakon Petru Luciću upućene elegije u smrt Helene Lucić; taj pripis nedvojbeno identificira glavni tekst kao pjesničko pismo, a ujedno dodaje još jednu dimenziju komunikaciji, budući da se radi o stihovanoj

¹⁶ Usp. B. L u č i n, »Pjesme Antuna i Fausta Vrančića u trogirskom zborniku latinskih pjesama«, neobjavljeno. Zahvaljujem Lučinu što mi je omogućio uvid u ovaj tekst.

¹⁷ B. L u č i n, n. dj. (»Pjesme Antuna i Fausta...«).

¹⁸ Lucićev hrvatski zbornik *Vartal* počinje tekстом »Xiuot Suetoga Iuana Biscupa Trogirschoga«, a nastavlja se hrvatskim prijevodom indulgencije sv. Ivana Trogirskog koju je izdao papa Eugenije. Prvo je djelo Ivana Lucića bilo *Vita B. Ioannis confessoris episcopi Traguriensis et eius miracula*, Romae 1657, a jedan povjesničarev rukopis — danas u NSK Zagreb, R 6608 — jest svezak »vlastoručnih prijepisa isprava, notarskih bilježaka, ulomaka iz Statuta grada Trogira, natpisa, oficija, himni, antifona, molitava, epigrama, pjesama i drugih sastavaka vezanih za život, vrijeme i štovanje sv. Ivana Trogirskog«. Usp. M. K u r e l a c, n. dj., s. 31–36.

molbi Mladinića Luciću da elegiju dâ na čitanje i (poblje nepoznatom) Vincenciju. Napokon, u korpusu je jedna apologija vlastitih stihova, *In detractorem superiorum carminum*, pjesnička polemika Franje Linjičića (Franciscus Ligniceus) s kritičarem; naslovom se pjesma nedvojbeno otkriva kao dio cjeline i kao metatekstualan iskaz, referirajući se na *superiora carmina*.

Spomenutu Mladinićevu elegijsku poslanicu Petru Luciću možemo čitati kao pismeni odgovor, mada — kako iz njezina početka proizlazi — odgovor na neizrečene prijateljeve misli. Svojevrsan je odgovor — točnije, reakcija — i jedna pohvalnica (ili čestitka), epigram Simonu Rosi, rodnom Zadrani, provincijalu Dalmacije; epigram je potakla sjajna propovijed koju je Rosa održao dan ranije.¹⁹

No, nedvojbene odgovore, dokazivo potaknute tuđim pismima, predstavljaju četiri teksta u korpusu. Jedan je takav odgovor niječan; to je *recusatio* kojom autor otklanja adresatov prijedlog. Radi se o epigramu Splitsanina Jerolima Martinčića Ivanu Luciću, biskupu šibenskom — o epigramu kojim se pošiljatelj ispričava što ne šalje pjesme, jer je prestar za pjevanje. Marulićeva poslanica Frani Martinčiću (LS 167) reakcija je na nesačuvanu Martinčićevu, možda stihovanu, čestitku (sažetu kao *Optas me multas uiuere Olympiadas*, »Olimpijada mi dug želiš da poživim niz«) — ta je čestitka, kao što znamo, Marulića potakla da se pojada na staračke tegobe, ali i da jadanje zaključi gotovo stoičkom etičkom poukom (*Sit ualidum corpus, mens sana et criminis expers, / Cum nos de terris cedere fata uolent.*). Sljedeći Marulićev odgovor iz Lucićeve kodeksa — glasovita šoltanska *Francisco Natali Marci Maruli in Valle Surda commorantis responsio* (»Odgovor Marka Marulića, koji boravi u Nečujmu, Frani Božićeviću«, LS 163) — potaknut je pjesničkim pismom koje je sačuvano drugdje.²⁰

Varia Dalmatica sadrži jednu cjelovitu prepisku; to je već spominjana razmjena epigrama između Krisogona i Kabalina. Kabalin reagira na ono što smatra neumjerenom Krisogonovom pohvalom, a Krisogon odgovara utukom na Kabalinov utuk.

Epigram u korpusu komunikacijske poezije služi kao medij i u delikatnoj situaciji preporuke, odnosno lobiranja u korist pojedinog kandidata za neku službu. Takva su epigrama dva, oba vezana uz mjesto učitelja u Trogiru. Izvjesni Matej

¹⁹ V. tekst 14 u priloženom *Izboru*. Prema zbirci dokumenata *Acta graduum academiarum gymnasii Patavini ab anno 1471 ad annum 1500*, a cura di Elda Martellozzo Forin, Roma–Padova: Editrice Antenore, 2001. (sv. II.5), »Symeon (Symon) Rosa (de Rosa, Roseus) de Iadera (Iadertinus, Iadrensis) Dalmata« prvi se put spominje 8. listopada 1490. (dokument br. 1432), kao svjedok na ispitu koji je polagao »Hieronymus de Fomadis de Iadera«; zajedno s Rosom svjedoče i »Ioannes Rosa de Iadera«, te »Triphon Boliza de Catharo«. Između 22. lipnja 1491. i 11. svibnja 1493. Simon Rosa bio je studentski rektor Pravnog fakulteta Padovanskog sveučilišta, gdje je 24. svibnja 1493. položio privatni ispit iz građanskog prava, da bi diplomu preuzeo 26. svibnja, u prisutnosti — između ostalih — sugrađanina Federika Grisogona (dokumenti 1648 i 1649).

²⁰ Elegija *Franciscus Natalis Marco Marulo in Valle Surda commoranti*, iz Božićevićeva autografskog prijepisa, višekratno objavljivana, najdostupnija je kao prilog [1] u LS (s. 336).

Desseus iz Dubrovnika podsjeća trogirske plemiće kakav im treba »praeceptor« (implicirajući i tko je toga mjesta dostojan), a Mihael Racetin javlja Petru Luciću da položaj trogirskog učitelja zaslužuje izvjesni Mihael Grisogon.²¹

Čini se da su uz kontekst škole vezana i dva od tri skoptička epigrama iz korpusa. Isti Matej Desseus Dubrovčanin podsjeća »Gagala Gala«, govoreći u ime Galovih prijatelja, da mu je zadana teza koju treba obraniti ili propasti,²² dok se Jakov Gravizij, hvalitelj Trankvila Andreisa, ponosno predstavlja kao plemić i komunalni učitelj, te poručuje »štovanom Sebastijanu a Lege, trogirskom građaninu« da ovaj nikad neće moći biti ono što on, Gravizij, jest — a tu mu izazovnu poruku pritom šalje doslovnim, ali nenaznačenim, citatom završetka jednog Marcijalova epigrama (Mart. 5, 13, 9–10). Treći je satirički epigram Marulićeva rugalica starome Marku Svitarici (LS 129).

Obje duže pjesme u korpusu koje nisu nadgrobne tematike — elegija o slavnoj prošlosti i tužnoj sadašnjosti Splita, anonimnog autora, te Paskalićeva pjesma *De nemore Corytio* — opisi su mjesta, oba puta kombinirani i s osobnim iskazima autora.

Epigram Ludovika Paskalića upućen Corneliju Donzelliniju izdvaja se unutar korpusa kao konzolacija nevezana uz nečiju smrt — radi se o utjesi osobi u teškoj životnoj situaciji (donekle je slična epigramu Valerija Mazzarellija Jakovu Superanciju, pohvali osobe koja podnosi velike napore).²³

Na kraju ovog odjeljka, radi preglednosti, donosim popis »ne-nadgrobnih« komunikacijskih tema i funkcija tekstova u korpusu:

- pohvalnice (političke, čestitke, pozivnica)
- popratnice književnim djelima (paratekstovi: posvete, *post scriptum*, apologija)
- odgovori (na događaje i pisma)
- preporuka (lobiranje)
- ruganje i izazov
- opis mjesta (elegijski intoniran)
- konzolacija (ne u povodu smrti)

²¹ Usp. tekstove 15 i 16 u priloženom *Izboru*.

²² V. tekst 17 priloženom *Izboru*. Kontekst nam je nepoznat; ovdje se možda ne radi o izazovu, već o dobroćudnom studentskom podbadaњу.

²³ Talijan Cornelio Donzellini, umro u Firenci oko 1552, rodom iz Orzinuovija (Brescia), bio je dominikanac, teolog i grecist, no napustio je red privučen protestantskim učenjem. Usp. podatke u bibliografskoj bazi Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo (EDIT16) <http://edit16.iccu.sbn.it/>

4 Postupci

U sljedećoj sam fazi analize tekstovima korpusa dodavao oznake, odnosno bilješke, o književnim postupcima i toposima koji su se prilikom čitanja posebno isticali. Preoblika ovih oznaka u bazu podataka omogućuje procjenu zastupljenosti pojedinih elemenata u cjelini korpusa, kao i istraživanje najrazličitijih korelacija (poput zastupljenosti pojedinih postupaka ili toposa u tekstovima pojedinog autora ili pojedinog ciklusa, ili u pojedinom tipu tekstova). Podaci o zastupljenosti vode nas, s jedne strane, prema onome što je tipično — prema spoznaji da sam nešto u korpusu zapazio mnogo puta, te možemo govoriti o karakteristikama korpusa — a, s druge strane, prema tekstovima koji odudaraju: takvi, naime, sadrže jedinstvene, nikad neponovljene oznake.

Govoreći o tipičnim pojavama u neobjavljenom, rukopisnom korpusu nalazim se u ponešto neugodnoj situaciji. Naime, ni građa ni rezultati moga istraživanja nisu u cijelosti lako dostupni, te tako ne podliježu provjeri.²⁴ Zbog toga ovom prilikom neću ulaziti u detaljnu analizu pojava i njihovih korelacija, već ću samo naznačiti najčešće i najrjeđe zapažana obilježja korpusa. Potrebna je još jedna ograda: osnova ove analize su obilježja koja je zapažao autor ovog rada, tijekom više čitanja. Kako je polazište analize, dakle, doživljaj individualnog čitatelja, radi se o saznanjima koja nisu definitivna niti apsolutna. Predstavljam tek rezultate jednog ciklusa procesa istraživanja korpusa, procesa koji je u načelu otvoren — što znači da se popis obilježja može poboljšavati, precizirati, mijenjati (jednako kao što je i gornja sistematizacija žanrova, tema i funkcija u korpusu prošla nekoliko ciklusa poboljšavanja).

Književni su postupci skup koji, u načelu, obuhvaća stilske figure; sadrže 18 obilježja. Među njima sam najčešće zapažao etimološku igru riječi (11 puta), egzempl (9), razmjenu pitanja i odgovora (7), te smjelu dosjetku, ono što bismo, u načelu, mogli smatrati *conzettom* (7 puta). Sklonost etimološkoj igri riječi svakako je specifično razlikovno obilježje našeg korpusa; radi se o povezivanju imena ili prezimena adresata (odnosno osobe o kojoj tekst govori) s nekim — redovno pozitivno konotiranim — pojmom. Ova je igra riječi u pjesmama *Varia Dalmatica* dopustiva posvuda, čak i tamo gdje je danas ne bismo očekivali: u nadgrobnicama.²⁵ – Mit, alegorija, metafora, *praeteritio*, pjesma o pjesmi i govor pokojnika isticali su se po dvaput, a jednom su zapažena samo dva postupka: basna (odnosno, u izvedbi Ivana Pridojevića, prepirka zemlje, neba, zraka, vode i vatre oko pokojnog Trogirana Šimuna Celija; prepirku pravorijekom okončava Jupiter) i molitva (upućuje je Kristu Sabo Mladinić, tražeći pokoj za svoga nećaka Ivana Kladija).

²⁴ Po mojem je mišljenju idealan medij za objavljivanje ovako priređenog korpusa digitalni zapis, odnosno internet; komunikacijski tekstovi *Varia Dalmatica*, i baza podataka s njihovom analizom, bit će dostupni na stranicama znanstvenog projekta »Digitalizacija hrvatskih latinista«: <http://www.ffzg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php?id=z:digitalizacija-hrvatskih-latinista>.

²⁵ Usp. među pjesmama u *Izboru* priloženom ovom radu br. 4 i 14.

Skup topike — općih mjesta — sadrži 46 elemenata. Najčešći je topos — u korpusu u kojem prevladavaju nadgrobnice to je posve očekivano — tuga (zapažen 23 puta); u nadgrobnicama i pohvalnicama očekujemo i topose kao što su: drugi svijet (zapažen 19 puta), vrlina (17), posmrtna slava (17), opća smrtnost («svi moraju umrijeti», 10 puta). Slijedi tematiziranje Muza (9 puta), kontrast neba i zemlje (9 puta), te zanimljiv topos zavidnih Parki (sedam puta; zavidne su Parke prerano uzele pokojnikov život). Među 19 jednokratno uočenih toposa — možda je bolje govoriti o motivima — nalaze se »pjesnički rekviziti« poput suza, svjetla, snijega, lovor a i luke, potom želje za sretan put i sretan povratak, te misli poput: »preminuli je mladić puno obećavao«, »bit će bolje«, »pripremao se na sretnu smrt«.

5 Zaključci i perspektive

Kad treba sastaviti pjesmu izrijekom upućenu nekome drugom, autori trećine kodeksa *Varia Dalmatica* — od kojih za 36 znamo imena, a najvećim su dijelom vezani uz Trogir, Split i Šibenik — najčešće se nalaze u javnoj, ili barem polujavnoj situaciji: njihov je sastav redovno dio događaja koji se tiče zajednice, događaja često liminalnog (odlazak istaknutog člana s ovoga svijeta, dolazak novoga kneza, biranje učitelja); daljnja je važna prigoda vezana uz književnost — književna su djela paratekstovi drugim književnim djelima, čak i — donekle na naše iznenađenje — u povodu tuđih nadgrobnica. Od oblika i metara autori će u velikoj većini slučajeva odabrati kraći epigram u elegijskom distihu. Vrlo će često — čak i kada pišu o nekom pokojniku — autori posegnuti za etimološkom igrom riječi, povezujući s imenom onoga o kome govore neki pozitivan pojam; postupak koji se nama čini ponešto nepriličan u susretu sa smrću pokazuje, možda, vjerovanje da postoji dublja veza između označitelja i označenog — vjerovanje zbog kojeg se Marulić toliko bavi alegorezom.

Kako opsegom, tako i sadržajem i povodom tekstovi »pravih« književnika — Marka Marulića i Ludovika Paskalića — odskaču od ostatka korpusa; u »drugom redu«, nakon Marulića i Paskalića, po mojoj su procjeni Frane Mužić, Valerij Mazzarelli i Sabo Mladinić (koji se utješnom poslanicom prijatelju Petru Luciću možda najviše približava intimnijem ugođaju).

Ono čega u ovom korpusu nema jednako je dojmljivo kao i ono čega ima: ima heksametara i elegijskih distiha, u manjoj mjeri falečkog jedanaesterca i sapfičke strofe, ali ne jamba ni inih lirskih metara; ima epigrama u povodu smrti, ali ne i u povodu rođenja ili svadbi; ima tekstova uz »ozbiljne« događaje, ali nema onih sa sitnim, svakodnevnim, intimnim povodima; korpus obiluje pohvalnim tekstovima, nalazimo i nekoliko (blagih) rugalica i elegijskih tužaljki, ali nema ni humora, ni ljubavne poezije.

Formiranje, obilježavanje i proučavanje ovog korpusa vodi, kao što smo najavili, k uvidu u poetsku *langue*, u *Dichtersprache* na prostoru Trogira i njemu

bliskih gradova tijekom XVI. stoljeća.²⁶ Taj nam uvid može poslužiti kao osnova za čitanje drugih komunikaciji namijenjenih tekstova, kako hrvatskih, tako i europskih autora, kako na latinskom, tako i na drugim jezicima. Ovdje je umjesno napomenuti da čitanje pjesama ovog korpusa paralelno s Marulićevim latinskim stihovima otkriva kako autori *Varia Dalmatica* dijele s Marulićem niz postupaka, toposa i motiva; primjera radi, Marulićev epigram LS 145, u kojem Smrt govori o smrtnosti svih ljudi, da bi završila moralističkom poukom o kreposti, koristi se vrlo čestim sastavnicama nadgrobne pjesme — tek bez stihova o konkretnom pokojniku. Konačno, uvid u tipično omogućuje nam i da prepoznamo ono jedinstveno — kako unutar korpusa, tako i izvan njega.

Tehnička bilješka

Velik broj podataka vezanih uz tekstove i autore komunikacijskog korpusa (i čitavog kodeksa *Varia Dalmatica*) u nekoliko je faza računalno obrađivan. Korištene su, međutim, programske aplikacije koje su sastavni dijelovi uobičajenih »uredskih« paketa. Tekstovi su najprije prepisani (uz pomoć digitalnih fotografija), potom označeni sukladno Text Encoding Initiative (TEI) XML internacionalnom standardu za označavanje tekstova, posebno prikladnom za označavanje književnih djela (www.tei-c.org). Podaci o autorima uneseni su prvo u proračunsku tablicu (uključene u slobodno dostupan uredski paket Open Office: www.openoffice.org), a tablica je dala građu za bazu podataka (također izrađenu pomoću Open Office paketa). Oznake žanrova i podžanrova, postupaka i toposa, preglednosti i lakoće obrade radi, izdvojene su iz tablice i sortirane pomoću programa za konkordanciju (slobodno dostupan program AntConc, autora Laurencea Anthonyja: <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp>).

²⁶O *Dichtersprache* smo ovdje govorili na vrlo visokoj razini, ne analizirajući razinu leksika, a bila bi zanimljiva potraga, recimo, za mitološkim imenima često zastupljenima u ovome korpusu.